

**BÚCSÚZUNK DR. KALICZ NÁNDORTÓL,
MAGYARORSZÁG EGYIK LEGSIKERESEBB ÓSKORI RÉGÉSZÉTŐL**
(Elhangzott a Farkasréti temetőben 2017. május 15-én)

Utalva egyik népszerű könyvének címére most úgy is fogalmazhatnánk, hogy eltávozott s az övéihez költözött az „Agyag isten”...

1928. március 6. és 2017. április 15. két egyszerű dátum: dr. Kalicz Nándor életvének meghatározó pontjait jelölik a múltból a jövőbe mutató, minden halandót egységes léptékkal mérő szimbolikus időtengelyen. A dátumok alapján az is nyilvánvaló, hogy dr. Kalicz Nándor – sokunknak csak Nándi bá’ – élete majdnem négygenerációs időt ölelt fel, s ez a tény önmagában is kivételes helyet biztosít számára a hazai régészet kutatástörténeti összegzéseiben. Az általa megélt életpálya attól különösen tanulságos, hogy több nagy rendszerváltáson, mindent átformáló értékrend-krízisen keresztül vezetett, s ő mégis minden körülmények között képes volt megőrizni morális tartását, emberi hitelességét. Mindebben a konzekvens magatartásformában nyilvánvalóan nagy segítséget kapott a tarnabodi szülői ház egyszerű, de nagyon szigorú értékrendjétől. Ezt az egész életét meghatározó indíttatást, a vidék, a falu világát az utóbbi időkben oly gyakran idézte fel a közeli barátokkal folytatott beszélgetések során.

Azt is gyakran emlegette, hogy már gyermekkorában mennyire izgatták a faluja határában felfedezett régészeti leletek. További sorsát mélyen meghatározó esemény volt, hogy a Tarnabod környékén általa gyűjtött edénytöredékek helyszíni kivizsgálására a pesti régész-muzeológus hallgatót, Bóna Istvánt küldték ki a múzeumi hatóságok 1950-ben. A fiatal Kalicz Nándor tőle hallott először arról, hogy Budapesten milyen a régészeti oktatás, s egyáltalában mik a tudomány kutatási lehetőségei az országban. Ettől a találkozástól kezdve kettejük személyes kapcsolata meghatározó volt egész életpályájuk során. Végül is a szünni nem akaró vágy, a régi tárgyak iránti olthatatlan kíváncsiság vezette Kalicz Nándort az ELTE akkori Ősrégészeti Intézetébe 1950 őszén, egy félbehagyott mezőgazdászképzést követően. Különös szerencséjére olyan tudósra, igazi emberi példát nyújtó szakmai vezetőre talált itt Banner János professzor személyében, aki a továbbiakban szinte minden lépését atyai gondoskodással támogatta. Ő volt az, aki a szakdolgozati témáját s később a doktori és kandidátusi disszertációinak kereteit is kijelölte, s e munkákat folyamatosan segítette. Banner János jóvoltából lett Kalicz Nándor a budapesti egyete-

men aspiráns ösztöndíjas 1958-tól. Különleges egymásra találás valósult meg Békés-Várdomb tanszéki ásatásán 1959–1960-ban, ahol Bóna István, a frissen kinevezett tanársegéd és Kalicz Nándor, az új aspiráns együtt irányította s fejezte be professzoruk korábbi helyszíni ásatásait. Közben körülöttük egyetemi hallgatók jelentős holdudvara alakult ki, akiből a hazai bronzkori kutatás nagy generációja s a magyarországi múzeumi életet megújító szövetség lett (Bándi Gábor, Kovács Tibor, Kemenczei Tibor, Kőszegi Frigyes). Nem csoda, hogy Kalicz Nándor számára 1961-ben egyenes út vezetett az ELTE Régészeti Tanszékéről az MTA Régészeti Kutatócsoportjába, ahol életének további tudományos munkáját haláláig töretlenül és mindig megszállott lelkesedéssel folytatta.

Az ország e régészeti csúcsintézményében minden munkatárs tapasztalhatta, hogy a régészet Kalicz Nándor számára tényleg nem munka, hanem boldogságos szenvedély, a mindennapi örömök kimeríthetetlen forrása. Talán az olthatatlan kíváncsiság magyarázza azt a tulajdonságát, hogy egy-egy hirtelen előkerült izgalmas régészeti leletegyüttes szinte rabul ejtette lelkét, s az illetékes lelőhelyen aztán azonnal ásni szeretett volna. Ez az istenadta „vadászösztön” eredményezte sok-sok olyan lelőhely feltárását, mint például Ózd-Center, Aszód-Papi földek vagy Méhtelek, amelyek mára szimbolikus jelentőségre tettek szert az európai őskorkutatásban. Ugyanakkor halálával számos kisebb-nagyobb ásatás befejező munkáját, feldolgozását hagyta ránk a végső publikáció felelősségével.

Kalicz Nándor egyéni képességeit az minősíti, hogy a II. világháború után újjáalakuló magyar régészet szakmailag hiteles, országosan népszerű személyiségévé tudta magát felküzdeni, és az 1960-as, 70-es évek politikai, egzisztenciális nehézségei ellenére kutatásainak hatóköre, vizsgálatainak kontextusa átlépte a szűkebben vett Kárpát-medence kulturális értelmezési tartományát. A 20. század második felének feszültségekkel terhes politikai környezetében a mai európai léptékű megítélés egyáltalában nem volt a mindennapok tudományos gyakorlatának része. Az akkori megosztott világban Kalicz Nándor csodálatra méltó szakmai kapcsolatrendszerrel hozott létre, s ennek támpontjait a vezető szerepet játszó európai ősrégészek személyes barátsága fémmjelte. A sok-sok felmerülő név közül Bernard

Hänselt, a berlini Freie Universität professzorát kell kiemelnem, aki a Kalicz Nándor iránti elkötelezettségtől, szeretettől vezérelve gyermekének a Nándor nevet választotta. Amikor 2008-ban az ELTE Régészettudományi Intézetében Kalicz Nándor 80. születésnapját szűk körben ünnepeltük, akkor kortársainak képviselői közül még kilencen voltak jelen Európa négy országából. Ezek a szakemberek a „vasfüggöny” időszakában az őskor különböző problémaköreiről nemzetközi konferenciák sorát rendezték Európa keleti és nyugati blokkjának városaiban, s így a politikai felszín alatt a határokon átívelő, kölcsönös bizalmon nyugvó partneri viszonyrendszert hoztak létre. Kalicz Nándor emberi minősége abban a hozzáállásban nyilvánult meg, hogy a fiatal hazai régészek kezdő lépéseit támogatva gyakran használta külföldi kapcsolatait egy-egy kutatási ösztöndíj, pályázat sikeres megvalósulásához vagy éppen külföldi tanulmányutak támogatásához.

Saját bevallása szerint Kalicz Nándor életének legboldogabb pillanata az volt, amikor 1962-ben feleségül vehette Schreiber Rózst, akit már az egyetem falai között is csendes áhítattal és az elérhetetlenség bánatával csodált. Házasságuk harmonikus háttérrel nyújtott egy boldog családi élethez, amelyben természetesen mindenkor fontos szerepet játszott a régészet, a múzeumi környezet. Közösen számos jelentős feltárást végeztek, s ezek eredményeit több együtt jegyzett tanulmányban tették közzé. Életük nagy szomorúsága az volt, hogy nem lehetett gyermekük. Ez a körülmény aztán csak szorosabbra fűzte a közöttük lévő szeretetteljes kapcsolatot. Sokan voltunk tanúi annak a fájdalomnak, amit Nándornak át kellett élnie 2001-ben, amikor felesége, Rózsa hosszú szenvedés után meghalt. Az utóbbi időkben Nándi bá' oly sokszor elmondta, hogy halála után Rózzával közös sírban szeretne végső nyughelyet találni. Már nem tudott önállóan mozogni, amikor a halottak napján a temetőbe vitette és Rózsa sírhelye mellett fényképeztette le magát. A fénykép megörökítette ezt az alkalmat... s a boldog mosolyt az arcán. Ezzel a szimbolikus eseménnyel szinte előkészítve látta a mostani szertartásnak a számára megnyugtató beteljesülését.

Személyes búcsúm Kalicz Nándortól különösen nehéz, mert emberi, szakmai kapcsolatunk rendkívül szoros volt, s gyökerei messzire nyúlnak a múltba. Ámuló kisdíakként már 1960–61-ben igyekeztem annyi időt tölteni az Aszód-Papi földeken folyó próbaásatásain, amennyit csak lehetett, mert e kőkori lelőhely szélén laktam. Később, gimnazista koromban a feltárások aktív

résztevője lehettem, s ez nagy bizalom volt Nándi bá'-tól. Bennem valószínűleg ugyanazt a lelkes vidéki fiút látta, aki nagyon hasonlított az ő gyerekkori énjéhez. A vele folytatott beszélgetések hatására érlelődött meg bennem az elhatározás, hogy régész legyek. Aztán régészhallgatóként Kalicz Nándor és Makkay János, a nagy szerzőpáros szinte majdnem minden feltáráson dolgozhattam, és sokat meríthettem az ő szellemi közelségükből az 1970-es években. Végzett régészként Nándi bá'-val egyre több kutatásban vehettem részt, s számos közös publikációnk jelent meg. Mindezek háttérében igazán családi viszony, szinte atya-fiú kapcsolat alakult ki közöttünk. Ezek a bensőséges szálak még inkább megerősödtek 1981-től, amikor az ELTE Régészeti Tanszékére kerültem. Időközben ő egyre több fiatal régésznek nyújtott segítséget szakdolgozati, doktori témák kidolgozásában, így az egyetemi őskoros képzésben is meghatározó szerepet vállalt. Megalakult Doktori Iskolánk egyik alapító tagja lett. Kettős intézményi kötődését mi sem fejezte ki jobban, mint az, hogy karácsonyoként az MTA Régészeti Intézetének ünnepségéről rohanva jött le a Várból a Múzeum körútra, hogy jelenlehelessenálunk, az ELTE Régészettudományi Intézetének rendezvényén.

Lehetőségeinkhez képest igyekeztünk meghálálni az ő szellemi jelenlétét az egyetemen, s öröm volt hozzájárulni a 75. születésnapjára összeállított, külföldi régészek által is jegyzett emlékkötet kiadásához. Jó érzés volt, hogy sikerült megszabadítani Nándort egy gyötrő lelki teherrel is, és a L'Harmattan kiadóval megjelentettük a feleségével közösen megírt és Berlinben több évig elfekvő, európai jelentőségű publikációját a Békásmegyeri temetőről. Mindemellett Nándor boldogan élvezhette a hozzá különösen ragaszkodó 10–15 tanítvány, barát figyelmes gondoskodását, s későbbi betegsége alatt a személyre szólóan szervezett látogatások különleges pillanatait. Nehéz élethelyzetei ellenére is mindig örömszillogott a szemében, amikor a születésnap ünnepségeken tortával, pezsgővel vettük körül szűk lakásában. Legutóbb, március 4-én aggódva láttuk, hogy tekintetében már nem a régi mosolygós elevenség látszik, és egyre gyakrabban hozza szóba az elmúlást. Rostás Tibor a hétköznapi gondjait a legmesszebbmenőkig igyekezett levanni válláról, s teljesíteni kívánságait a legutolsó pillanatig.

Aztán dr. Kalicz Nándor húsvét szombatján csendesen elment, s magunkra hagyott bennünket. Halálával tanácsadó, segítőkész ötletadó nélkül maradtunk, fájdalmas hiányát nagyon nehéz lesz feldolgozni.

A tudományban és a szoros baráti kapcsolatban közösen megélt közel 45 év kitörölhetetlen emlékként él bennem. Határozottan érzem, hogy kritikus tudományszemlélete, a részletekbe menően gondos munkamódszere meghatározó erőterként itt van velem, és továbbra is ható tényezőként irányítja jövőbeli régészeti munkámat.

Köszönöm a rám hagyott örökséget – és az elvégzendő feladatokat is.

Nándi bá', sokak nevében kívánom, hogy találj megnyugvást Rózsa mellett az örökkévalóság birodalmában, és soha többé ne engedjétek el egymás kezét!

RACZKY PÁL

MESTERHÁZY-ÁCS ZSÓFIA (1983–2017)

Szomorú szívvel kell búcsúznunk a hosszú és súlyos betegség után elhunyt Mesterházy-Ács Zsófiától, aki még utolsó éveiben is rendíthetetlen optimizmussal és bátorsággal állta az újabb és újabb kihívásokat.

Az Óbudai Gimnáziumban 2001-ben szerzett érettségije után az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának történelem szakán kezdte meg felsőfokú tanulmányait, majd 2003-ban régészet szakra is felvételt nyert. 2008-ban először történelem szakon szerzett diplomát dr. Várkonyi Gábor témavezetése mellett „Kemény János politikai pályafutása” című, bőséges levéltári adatfeldolgozást tartalmazó szakdolgozatával. Még ugyanebben az évben történelem szakos tanári képesítést is szerzett. A régészetet 2009-ben zárta jeles minősítéssel középkori és népvándorlás kori szakirányon; „A sárospataki plébániatemplom és temetője” című diplomamunkája egyúttal kijelölte fő kutatási területét, a késő középkori templomok és temetők kutatását.

Egyetemi évei alatt a kötelező tanácsadásokat messze túlteljesítve járta végig a régészeti „szamárlétrát” főként Visegrádon Kováts István, Buzás Gergely, Gróf Péter, Mészáros Orsolya és Laszlovszky József ásatásain. A ferences kolostor, az üveghuta, a Fellegvár, az Ágasház és a Rév utcai feltárások aktív és tevékeny résztvevőjeként kötött jó barátságot a lapáttal, csákánnyal és talicskával, így nem is jelentett semmilyen problémát a későbbiekben ásatásvezető régészként, ha nyesni kellett, egy gödör alját rendesen megkeresni, vagy beállni „köbölni”.

A Kulturális Örökségvédelmi Szakszolgálat-hoz a megalakulásakor, 2008-ban csatlakozott, a névváltozások ellenére ez mindvégig a munkahelye maradt. Szerződésének aláírása után már ritkán látott kolléga volt a Dugovics Titusz téren, mert azonnal a M6-os autópálya megelőző feltárásán vett részt az M6-TO-18, Paks-Cseresznyés

lelőhelyen. Hargitai András ásatásvezető mellett Dávid Áronnal irányították az itt előkerült késő középkori templom és teljes temetőjének, valamint a településrészletnek a feltárását.

A majdnem egy évig tartó, szinte folyamatos kutatás után a nyár már Pécssett találta, ahol a Széchenyi téren, a múzeum épülete előtt az Európa Kulturális Fővárosa projekt kapcsán vezetett ásatást. Emberi kvalitásait mutatja, hogy az ekkor felsőbb szinten, az egyes intézmények között feszülő ellentétek árnyékában teljes egyetértésben tudott dolgozni a múzeumi kollégákkal. Pécsi munkája a Budai-kapu közművekkel szabdaltságot teremtett rövid, hitelesítő ásatással ért véget. Alaposságát és felkészültségét jelzi, hogy az M30-as ládákból, kiselejtezett üveglapokból és egy kölcsönzött lámpából rögtönzött „átvilágító asztalon” éjszakába nyúlóan és a rá jellemző lelkesedéssel vizsgálta a rétegtani viszonyokat az aznapi felszínrajzok segítségével.

Ezt követően kapcsolódott be a Perkáta-Nyúlidűlőn folyó feltárások irányításába, melynek során elsősorban a temetőkomplexum területén dolgozott. Az elhúzódozó feltárás során kamatoztatta kutatási témájában szerzett jártasságát, aminek számtalan sírleíró lap a bizonyítéka. Munkáltatójának változó jogi helyzete az elkövetkező időkben lehetőséget adott korábbi dokumentációinak rendezésére, felülvizsgálatára és a tudományos feldolgozás megkezdésére.

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán 2012-ben megkezdett doktori képzésben témája a Paks-Cseresznyésen előkerült középkori temető feldolgozása volt. A gyermekével otthon töltött évek idején az első teljesen feltárt hazai késő középkori temető elemzését folytatta, kutatásával a záróbeszámolóig jutott. Összegzésében a templom építéstörténetének és a közelben lévő ipari létesítmények (mészégető, tégláégető) kapcsolatát és párhuzamait vizsgálta.